

канд. іст. н., доцент, Кавка Віктор Васильович

Вінницький національний технічний університет

ЕЛЕКТОРАЛЬНІ УПОДОБАННЯ УКРАЇНЦІВ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ

Загальновідомо, що основою демократичної моделі функціонування суспільства, її своєрідною «альфою та омегою» є виборча система владних органів. Винайдені стародавніми греками, вибори впродовж декількох тисячоліть залишаються найдієвішим та найефективнішим способом формування влади, інструментом комунікації між народом та державою. Більш справедливого та об'єктивного способу формування влади людство відтоді так і не винайшло. Однак незважаючи на класичну сентенцію У. Черчилля про те, що «демократія - найгірша форма правління, не рахуючи решти», історія свідчить, що далеко не всім народам та державам в силу різних причин та обставин й досі до снаги усвідомити, здавалось би, очевидні переваги виборчої системи утворення влади.

В цій статті автор намагається в стислій формі проаналізувати особливості, чинники та генезу формування електоральних пріоритетів українських виборців. Сучасна держава Україна лише третій десяток років, як опановує науку демократичним шляхом формувати свої владні структури. І варто зазначити, що граніт цієї науки для багатьох українців видається доволі (якщо не занадто) твердим. Причина цього полягає, насамперед, в більш ніж 70-річній радянській спадщині, що залишила чималий слід в ментальності, політичній свідомості та поведінці українців. Не одне покоління людей привчене за довгі десятиліття існування СРСР до фактичної відсутності права вибору у всьому, в тому числі й у виборі влади. Звиклі до квазівиборів, до формального та сліпого голосування за «єдиного кандидата від непорушного блоку комуністів та безпартійних», до беззаперечного підкорення волі керівництва і т.д. українці із таким тяжким політичним вантажем з великими труднощами оволодівають наукою вільних, прозорих та демократичних виборів. Якщо проаналізувати не таку вже й довгу історію справжніх виборів в Україні, то можна все ж таки прослідкувати тенденцію поступового, складного, важкого звільнення українських виборців від патерналізму, запрограмованості на потрібний владі виборчий результат й переходу до більш усвідомленого, вільного, можливо й не завжди вірного, але власного вибору.

Перші фактично більш менш демократичні вибори в Україні пройшли ще за радянських часів на хвилі горбачовської перебудови в 1989 р. Це були вибори народних депутатів СРСР. І хоча вже було скасовано монополію КПРС на владу, вона все ж мала колосальні важелі впливу на виборців. І все ж всупереч шаленому тиску тодішньої влади, надактивній роботі надпотужної пропагандистської машини КПРС і, відповідно, мінімальним можливостям опозиційних сил, мільйони українських виборців вперше в своєму житті зробили усвідомлений вибір й делегували до радянського парламенту чимало представників Народного Руху України, демократичної та національно-демократичної інтелігенції. Це був історичний прорив. І, мабуть, головним чином навіть не в тому, що в СРСР нарешті народився інститут опозиції і вперше у владних органах з'явилися її представники, а в тому, що відбувся «тектонічний» зсув у свідомості та ментальності українців - вони зрозуміли, відчули, усвідомили, що мають реальне, а не формальне право вибору, можливість безпосередньо впливати на політичні процеси.

Вибори народних депутатів УРСР 1990 року й подальші вибори народних депутатів та депутатів місцевих Рад вже незалежної України підтвердили цю позитивну тенденцію. І хоча ще вельми значною мірою зберігалась за інерцією, чи за традицією звичка голосувати так, як скажуть «зверху», так, як потрібно владі, поступово та кожного разу

все ясніше вимальовувався вже якісно інший портрет українського виборця - незалежного, свідомого, самодостатнього, здатного зробити істинно свій вибір.

Перші 5-8 років української незалежності можна назвати періодом своєрідного виборчого «ренесансу», періоду романтичного, «незайманого», дещо, можливо, наївного з позицій сьогодення, підходу виборців до реалізації свого конституційного права. Певною мірою це викликане, певне, й психологічним чинником - позбавлені десятиліттями права вибору, зголоднілі за ним українці взялися завзято його реалізовувати. І робили вони це щиро, прислуховуючись не тільки до голосу розуму, але й душі та серця. Це було чимось схожим на перше кохання: вперше українці обирали вільно і цей вибір часто-густо був не раціональним, а емоційним. І не випадково, що в перші роки незалежності українські виборці віддавали перевагу в своїх електоральних симпатіях не лише за традицією партійним, господарським керівникам, різного роду великим й малим «начальникам-функціонерам», але й чисельним представникам демократичної інтелігенції - письменникам, вченим, журналістам, інженерам, педагогам, лікарям.

Слід підкреслити, що це стосувалось не лише місцевих Рад, котрі головним чином, і складались із таких депутатів, але й Верховної Ради, в лавах якої на той час було немало вище згаданих персоналій. Нагадаємо, що на той час вибори в Ради усіх рівнів відбувались виключно за мажоритарною системою. А це в свою чергу детермінувало певні пріоритети у виборі електоральних уподобань. На перший план виходили не політичний чи ідеологічний чинники, а суто гуманітарні, людські. Для виборців головну роль у виборі відігравали не партійна приналежність чи ідеологічна спрямованість кандидата, а його, по-перше, суто людські якості й, по-друге, результати його практичної діяльності в тій чи іншій сфері.

Так звані «успішні» (поки що в професійному, а не фінансовому сенсі) кандидати, що досягли певних висот в своїй сфері діяльності, в очах виборців мали перевагу перед суперниками. Цей симбіоз раціонально-прагматичного й сенсуально-емоційного чинників в електоральних симпатіях українських виборців власне й визначав обличчя майбутнього народного обранця.

На погляд автора, доволі важливим й навіть символічним є той момент, що ця тенденція була властивою практично для всіх виборців країни незалежно від місця їх проживання. Тобто, сама мажоритарна виборча система апіорі не спричиняла політико-географічний поділ України, який наразі є однією із найболючіших проблем нашої держави. За мажоритарної системи політико-ідеологічні аспекти виборчих кампаній явно поступались соціально-економічним. А з огляду на те, що останні були практично однаковими для усіх мешканців України, то й не було ніяких причин для політичного поділу, ба більше, - розколу України.

Цей «романтично-медовий» період виборчого життя в Україні закінчився наприкінці 90-х років минулого століття, що було обумовлено двома головними чинниками. По-перше, зміною соціально-економічних умов життя в країні, а відтак, й зміною ментальності і політичної культури виборців. На ці роки прийшовся пік приватизації державного майна, вихід на політичну арену нових гравців - підприємців-мільйонерів, що «заробили» свої статки, м'яко кажучи, сумнівним, якщо не кримінальним шляхом. Ці новоспечені «політики» дуже швидко адаптувались до українського політикуму й склали ефективну конкуренцію старим гравцям - колишній радянській партгоспноменклатурі та демократичній інтелігенції. І чим далі, тим більше їхня політична вага зростала пропорційно збільшенню кількості нулів на їхніх банківських рахунках.

На жаль, суттєво змінилась й мотивація виборців. Ставши заручниками вкрай важкого соціально-економічного становища, значна частина виборців почала віддавати перевагу фінансово заможним кандидатам, сподіваючись на певну матеріальну «віддачу» з їхнього боку. Виборці масово стали віддавати свої голоси «грошовим мішкам» різного масштабу й ґатунку, не зважаючи на їхні професійні та моральні якості. На жаль, ця вкрай негативна тенденція поширилась абсолютно на всі регіони країни. Головним чинником, що впливав на вибір людей, були вже не три «п», які на зорі незалежності не без успіху використовував в виборчій кампанії Л.Кравчук - «порядність», «патріотизм», «професіоналізм», а фінансовий ресурс. Образно кажучи, українські виборці все частіше стали голосувати не розумом чи серцем, а шлунком.

Натомість слід відзначити, що морально-етичний чинник в формуванні електоральних уподобань українців, попри цю негативну тенденцію, все ж залишився. Свідченням цього є нищівна поразка соціалістів на парламентських виборах 2007 року після того, як вони, зрадивши «помаранчевих» союзників, перейшли в табір їхніх опонентів.

По-друге, з 1998 року вибори в Верховну Раду стали відбуватись за пропорційною системою. Це обумовило вихід на перший план ідеологічної складової виборчого процесу. І політичні партії, кількість яких стала зростати в геометричній прогресії, стали активно експлуатувати і, на жаль, далеко не завжди політкоректно різноманітні політичні ідеї та гасла. І раптом виявилось, що ці політичні цінності, переконання, уявлення у багатьох людей різні, а інколи й протилежні та полярні.

При цьому зазначимо, що феномен українського електорального політичного протистояння полягав не в класичній схемі «ліві-праві», комуністи-ліберали чи соціал-демократи - консерватори. Шахтар із Червонограда чи Нововолинська голосував не так, як його колега зі Стаханова чи Горлівки, а як львівський вчений чи луцький лікар. Відповідно, шахтарі Донбасу голосувати однаково із донецькими олігархами чи луганськими вчителями.

Вінницький селянин чи тернопільський водій голосували не так, як їхні колеги з Харкова чи Криму, а так, як земляки - держслужбовці чи підприємці. Тобто в Україні електоральний поділ відбувався не за соціально-класовою ознакою, а за територіальним принципом. Відповідно, на територіальних розбіжностях, що обумовлені історичними, етнічними, соціокультурними, лінгвістичними чинниками, успішно грали українські політики та політикани.

Парламентські вибори 1998, 2002, 2006 та 2007 років та президентські вибори 1999 і особливо 2004 та 2010 років засвідчили, що в ментальному, ідейно-політичному сенсі Україна є далеко не єдиною та соборною. І це природно, особливо зважаючи на значну територію країни та чисельність й багатонаціональність, полікультурність її населення.

Якщо ж оцінювати ґенезу електоральних уподобань українців крізь класичну призму «ліві-праві», то слід відзначити їхнє суттєве «поправіння». Так, на виборах до Верховної Ради 1998 року перемогла КПУ, крім того, до парламенту пройшли ще дві ліві партії - соціалістична та ПСПУ. А вже на наступних виборах 2002 р. КПУ втратила свої лідерські позиції і посіла 3 місце, а згодом з великими труднощами проходила до парламенту. Що ж стосується її союзників, то в 2002 та 2006 до парламенту обирались соціалісти, а в 2007 КПУ залишилась у Верховній Раді наодинці в оточенні правоцентристських партій. Це є відображенням, на наш погляд, об'єктивної тенденції послідовної втрати популярності лівої ідеології в українському суспільстві.

По-третє, останніми роками значно посилюється вплив горезвісного адміністративного ресурсу на волевиявлення виборців і, зрештою, на результати виборів. Прикметно, що він безсоромно використовується в усіх без винятку регіонах країни (різниця полягає хіба що в масштабах бруталності й цинізму його застосування). Яскравим прикладом

цього може служити прохід до Верховної Ради 1998 року об'єднання «Громада», яке отримало левову частку голосів саме на Дніпропетровщині, головою ОДА якої на той час був лідер «Громади» П. Лазаренко. Також можна нагадати так звані локальні успіхи на тих парламентських виборах 1998 року СДПУ(о) на Закарпатті, що було «вотчиною» лідера цієї партії В. Медведчука, або народно-демократичної партії на Вінниччині, де на той час головою ОДА був лідер народних демократів А. Матвієнко.

Лише наївна людина могла повірити в легітимність такого суттєвого успіху цих партій лише в одній окремо взятій області на тлі поразки в інших регіонах країни. Або можна нагадати парламентські вибори 2002 року в Донецькій області. Індустріальний Донбас, більшість виборців котрого склали робітники, що традиційно голосували за комуністів (за що цей регіон не без підстав називали «червоним поясом»), раптом радикально змінив свої політичні симпатії і віддав перевагу пропрезидентському блоку «За єдину Україну». Знову ж таки, навіть суперліберальний спостерігач з якоїсь безтурботної Швеції чи Швейцарії навряд чи повірив би в таку блискавичну масову політичну переорієнтацію донецького електорату. Нагадаю, що головою ОДА на той час був В. Янукович, який невдовзі після тих виборів став прем'єр-міністром України...

Підсумовуючи, відзначимо, що за два десятиліття незалежності українські громадяни зросли як виборці. Право вільного вибору для них стало невід'ємним природним правом, яким більшість з них користуються. Зросло ціле покоління виборців, які не знають, що таке примус тоталітарного режиму, вони віддають свій голос, не озираючись ні на кого, здійснюючи власний, свідомий вибір. В той же час залишилось ще багато виборців, заражених вірусом патерналізму, властивого радянській дійсності. Вони ще досі не спроможні звільнитись від пут тоталітарного минулого і «дисципліновано» голосують так, як і раніше - під тиском, за вказівкою чи підказкою зверху.

Наразі найважливішими чинниками електоральних переваг є політико-ідеологічний, морально-етичний та, на жаль, адміністративний та фінансовий ресурси. Проте є небезпідставна надія, що, набуваючи безцінного досвіду розбудови демократичного суспільства, незабаром українські виборці оволодіють політичною культурою та свідомістю, притаманним європейським країнам і в майбутньому голосуватимуть, прислуховуючись до власного розуму та серця, не за товсті гаманці, пустопорожні обіцянки, а за конструктивні ідеї.

Література:

1. Кресіна І.О., Перегуда Є.В. Парламентські вибори в Україні: правові і політичні проблеми / І.О. Кресіна, Є.В. Перегуда. - К.: Інститут держави і права ім.В.Корецького, 2003.
2. Ручка А. Динаміка ціннісних пріоритетів населення України: 1991 -2000 / А. Ручка // Політичний портрет України: бюлетень Фонду «Демократичні ініціативи». - К.: Демократичні ініціативи, 2001.
3. Шмигельський П. Результати виборів з 1998 по 2008 рр. та поляризація України [Електронний ресурс] / П. Шмигельський. - Режим доступу: <http://naub.org.ua/?p=1154>. - Назва з екрану.